

HÄSTEN njuter av sommaren på naturbetet. Vi har nu över 70 000 hästar i Finland. Majoriteten av dem kunde delta i skötseln av vårdbiotoper.

Bild © Hja Sjööblom

SOMMARJOBB PÅ BETET

Nöt, hästar, får och getter sköter om vårdbiotoperna

- Vårdbiotoperna har en artrikedom som saknar motstycke. De har uppkommit genom långvarig betesgång och slåtter. Då man började odla foder på åkrarna, började också landskapet och artbeståndet förändras.
- Ängarna, torrängarna och hagmarkerna har ett rikt bestånd av växter, fåglar, djur och insekter. Mångfalden är emellertid synnerligen hotad.
- Jordbruksmiljöerna med den största mångfalden är också de mest utsatta. Man bedömer att upp till 90 % av vårdbiotopernas naturtyper är utrotningshotade.
- I Finland har vi ca 40 000 hektar vårdbiotoper. Med skötsel kan de få nytt liv. I Sverige är vårdbiotoperna tiofaldigt fler. På trädbevuxna hagmarker är betesgång ofta den enda möjliga skötselmetoden. Betesgången håller landskapet öppet och förbuskningen i schack.
- Under de senaste decennierna har naturbetena minskat i antal. Jämfört med situationen för hundra år sedan har vi bara en procent kvar.
- En mångsidig äng är en helhet, där allt hänger ihop. Gamla skydd, stängsel och lador av obehandlat trä är en viktig del av vårdbiotoperna. De har en central roll som småbiotoper. Om grindarna, dikesrenarna och kantzonerna försvinner från landsbygdslandskapet, förlorar vi samtidigt också mycket annat.
- Ett tydligt exempel på hotade arter är dyngbaggarna. Ett femtiotal olika skalbaggsarter tillbringar hela sin livscykel i stallgödseln, med att äta den eller gräva ventilationskanaler för mindre nedbrytare.
- Bedömningen av hotade arter i den finländska naturen visar att var tionde art är utrotningshotad. Många av dessa lever på ängar och betesmarker. Skötsel av vårdbiotoperna är en förutsättning för att mångfalden ska kunna bevaras.
- Nästa bedömning av utrotningshotade arter görs år 2020. En global målsättning är att fram till dess stoppa utarmningen av naturens mångfald.
- Många åtgärder och förnuftiga gärningar krävs, och effekterna av dem kan bedömas först långt inne i framtiden.

GETEN är en effektivare buskröjare än fåret.

LADAN ger skydd åt många organismer.

BLOMSTERPRAKTEN lider av näringsöverskott.

Bild © Hja Sjööblom

Bild © Hja Sjööblom

Bild © Kimmo Härjämäki

De röda strecken i exemplet markerar gränserna mellan markägarna som äger områdena på åstranden. Gränserna slutar vid ån, vars stränder består av en slingrande ängszon. Längs kanten av den finns på många ställen en gräsbevuxen buffertzona mellan åkrarna och ängarna, som skulle lämpa sig som betesmark för djur.

I ändarna av betesområdet finns vägar och sädesåkrar, samt områden för att ta fast djuren. Härifrån släpps djuren på bete på våren, och samlas ihop igen på hösten för att tas in i ladugårdar och stallar. Körvägarna fram till inhägnaderna har byggts hållbara, så att också stora djurtransportbilar tar sig fram till betet.

--- MARKÄGARGRÄNS

STÄNGSEL

ÄNG

SKYDDSZON

TILLSAMMANS KAN MAN LYCKAS

Beten och betesdjur kräver kontinuerlig tillsyn

- Någon har djur som behöver bete: nötdjur, hästar eller får och getter. En annan har svårödlade åstränder och skogskanter, där gårdens egen boskap betade ännu för några decennier sedan. På den tiden hade många en bit skog och åtminstone några djur för att fylla matförråden inför vintern.
- Skogsbitarna som tidigare betades växer nu igen med buskar. På åstränderna frodas mest hundloka. Åkrarna är också besvärliga att odla, då de små skiftena ligger utspridda runtom i landskapet.
- Grannen, som har en husdjursgård, grubblar över hur han ska få den egna betesmarken att räcka till för djuren hela betesperioden. Ett djur behöver ett hektar äng eller torräng, om betesperioden är ca fyra månader i året.
- Skulle det inte löna sig att slå sina påsar ihop? Samtidigt kunde man också rätta ut gränserna för skyddszonerna. Man klarar sig med mindre stängsel om kurvorna rätas ut. Samarbete kan vara lösningen till många problem.
- Betesdjuren skulle sköta om landskapet och upprätthålla mångfalden. Djuren skulle vara nöjda och må bra. Men fullständigt mödölöst och enkelt är det ändå inte. Vad är det man måste göra?
- Djur som går på bete måste ses efter dagligen. En del djur vill ha kontakt med människor. Andra behöver det för att hållas tama.
- Det är producentens ansvar att se till att betet är säkert, och att inget betesdjur är skadat eller sjukt. Man måste också dagligen kontrollera att djuren har tillgång till dricksvatten och att stängslet är helt.

- Sambete är bara möjligt med djur som har samma hälso-status. Att transportera djuren till och mellan beten är också en arbetsdryg operation. Utan papperskrig klarar man sig inte heller, och det lönar sig ändå att sätta sig in i bestämmelserna också för stödets skull.
- Betesdjur och betesmarker också kan hyras och hyras ut. Man måste bara komma ihåg att göra upp klara papper, där man fastslår parternas ansvar och skyldigheter. I sådana situationer kan man ta hjälp av en rådgivare.

OLIKA SLAGS BETEN

- ängar och hedar
- hagmarker och skogsbeten
- kantzoner mellan åker och skog
- skogsholmar
- svämängar samt å-, älv-, sjö- och havsstränder
- impediment och åkerbeten

Färisten är en vanlig syn på andra håll i Europa, där betesgång är mycket mera allmän än i Finland. De betande klövdjuren undviker att stiga på gallret. Djuren hålls kvar i sin inhägnad, och människorna kan utan problem passera genom porten som varken behöver öppnas eller stängas.

Bild © Hita Sjöblom

Nötdjuren använder mera näring än de ger ifrån sig. Den långsamma utarmningen av jorden ökar mängden blomsterväxter. På områden som betats länge kan det finnas upp till 40 olika växter per kvadratmeter. Det är mångfald.

EFFEKTIV SLÅTTERMASKIN PÅ FYRA BEN

Genom betesgång sköter man om ängarnas mångfald

- Betesgången ökar naturens mångfald på ängarna. Ett område som betats länge utan avbrott är en vårdbiotop, med ett rikligt och mångsidigt urval av växtarter.
- Betesgång med nötdjur är gynnsammast med tanke på ängsnaturens mångfald. Nötdjuren kan inte välja ut enskilda växter att äta. Effekterna påminner därför om effekterna av slåtter. Den centrala skillnaden är bara att nötdjuren samtidigt tar hand om den slagna biomassan.
- Ökade halter av kväve och fosfor är den centrala orsaken till utarmningen av jordbruksnaturen. Genom betesgång och slåtter kan man minska på näringsämnena, även om en del av dem återförs till ängen med djurgödseln.
- Arturvalet och betets växtproduktion påverkas naturligtvis också av väderleksförhållandena. Betesgången bör anpassas enligt betets avkastning. Mest värdefulla med tanke på växturvalet är beten som har betats i årtionden, vissa upp till hundratals år.
- Fåren betar mera selektivt än nötdjuren, och hästarna ligger mitt emellan dessa. Fåren föredrar blomsterväxter som föda, vilket kan leda till att gräset tar över betet. Betets framtid påverkas också av vilken tid på året betesgången inleds, och hur ofta betesdjuren befinner sig på samma bete.
- Frön av många betesväxter kan bevaras i marken i årtal. Då förhållandena är gynnsamma återkommer fröna i fröbanken till växturvalet på ängen. Därför är det fruktbart att återställa igenvuxna vårdbiotoper genom skötsel.
- Det finns många slags ängar, med varierande urval av växtarter. Strandängarnas växturval är annorlunda än på torrlandsängar. Havsstranderna har sina egna arter. Eftersom Östersjön är övergödd växer strandängarna lätt igen om de inte betas. Betesgången ökar växtarternas antal t.ex. genom att jämna ut konkurrenssituationen. Också de små växterna får rum att växa. Största delen av växter i Finland behöver en jordmån med bara lite kväve och fosfor för att lyckas. Jordmånen utarmas så småningom, då djuren lever på betets

avkastning utan tillskottsning. En sådan traditionell betesgång ger ett mångsidigare växturval.

- De trädfattiga och trädlösa betena, betesängarna, är speciellt viktiga för naturens mångfald. Man måste se till att de inte förbuskas, vilket minskar mångfalden.
- Boskap och hästar betar också i stor utsträckning på odlade beten. På grund av tillskottsgödslingen och de sådda fröna är de artfattiga. Värdefulla naturbeten borde inte ingärdas tillsammans med gödslade åkerbeten. Näringsämnena transporteras alltför lätt till naturängarna.
- Övergödningen märks bl.a. genom rikligare förekomst av gräs, brännässlor, vitklöver och åkerogräs. En övergödd naturäng återställs långsamt, eftersom det är svårt att minska näringsmängderna i tillräcklig utsträckning. Ängarna kan också efter en lång tid vara endast delvis återställda.

Mnemosynefjäril eller liten apollofjäril hör till kuriositeterna i sänkorna i Häntälä, Somero. På de bästa ställena i Rekijokis sänkor har betesgången fortgått utan avbrott i åtminstone ett par hundra år. Där finns nu ett rikt sydvästligt växt- och organismbestånd (t.ex. vårfingerört, backlök, gullviva och stor nunneört, som är viktig för mnemosynefjärilens larver). Mnemosynefjärilen på bilden är förevigad i Halikko, där man har återställt ängar genom skötsel.

Bild © Iiro Ikonen

BETET ÄR DJURETS VAL

Riitta Saloniemi kallar nötdjuren vid namn. Hon känner deras sätt och vanor. Hon sköter om lyckliga kor som går på bete, och enligt henne känns ett djur som man själv har fött upp mycket mera eget än ett som man köpt.

”Nötdjuren, getterna och hästarna trivs också tillsammans. Om djuret själv skulle få välja var det ska tillbringa sin tid och få sin föda, skulle det utan vidare välja betet”, säger Riitta Saloniemi, som driver en ekogård i Letala. På gårdens naturbeten samsas getter, nöt och hästar. Men räcker födan till för alla?

”Djuren är som naturligast på naturbetena, där de själva hittar sin plats i flocken. Ledarna väljs ut och de andra följer dem. Hästen blir lätt en ledare. Efter den i hierarkin kommer korna och getterna.”

METODER?

”Våra naturbeten ligger delvis på Natura-område. Med betesgången håller vi förbuskningen i schack. Ett djur behöver ungefär ett hektar bete. Det här är ett verkligt behov. Våra djur har nu gått på bete i över tio år, och det känns som att födan inte längre vill räcka till. Betena borde kanske få vila emellan.

Inälvsparasiterna verkar öka då betesmarkerna utarmas. Det kräver medicinering, som inte är önskvärd åtminstone på en ekogård. På åkerbetena minskar man utarmningen med egen komposterad stallgödsel, som man behöver spridningsställen för. Näringen i stallgödseln cirkulerar.

SALONIEMI GÅRD I LETALA

- Ekogården producerar mjölk, ost samt biffkött av get och nöt
- Riitta och Jouni Saloniemi köpte gården för 15 år sedan
- Familjen har fyra barn: Olivia, Maria, Silvia och Jeremia
- 52 hektars gård, av vilket naturbete 17 ha, åkerbete 5 ha och resten vall
- Ca 40 nötdjur, ca 150 getter, 3 hästar
- Dessutom vallhundar samt katter

Vår mjölkboskap betar på åkerbeten.

Djuren som betar på naturbeten får inte tilläggsutfodras, däremot nog de som betar på åkerbeten. Korna får till exempel rybs och havre i samband med mjölkningen.

Storviltet utgör förstås ett hot mot de betande djuren, men vi har inte låtit rädslan ta över, även om man ibland har sett till exempel varg i nejderna.

Betesgången passar utmärkt i ekoproduktionen. Produkterna får smak av naturen. Då våra mjölkande getter tar sig för att frossa på säv på strandbetet, kan det synas som grön färg i osten. Vi tror att köttet från de långsamt växande, betande nötdjuren är smakligare än kött från intensivt uppfödda djur.”

MOTIVATION?

”Nöjda och bekanta djur ger ett innehåll. Även om arbetet är hårt, är det belönande då man lyckas. Mjölkningen av getterna och korna tar ett par timmar varje morgon. Lika länge på kvällen. Varenda dag. På en ekogård lever ett nötdjur lätt i upp till 14 år. Under den tiden föder det tio kalvar och ger 20 liter mjölk i dygnet. Till slut äts den betande ekokons kött som delikat biffkött. Vid intensiv uppfödning är kons livscykel mycket kortare. Den kan nog ge 45 liter mjölk per dag, men omsättningen är snabb. Först växer den i två år, kalvar ett par gånger och ger mjölk i ett par år. Sedan förs den till slakt.”

Tilläggsuppgifter bl.a.:

www.ymparisto.fi

www.lailanet.fi/saloniemenjuustola

www.laidunpankki.fi